

5. **Рибак І. В.** Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20 – поч. 90-х рр.) / І. В. Рибак. – К., 1997.
6. **Рибак І. В.** Соціально-побутова інфраструктура українського села. 1921–1991 рр. / І. В. Рибак. – К.; П., 2000.
7. **Світленко С. І.** Приоритети: Історико-краєзнавчі нариси / С. І. Світленко, А. М. Білокін. – Д., 2004.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (Далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 27, оп. 19, спр. 4643.
9. ЦДАВОВУ. – Ф. 582, оп. 24, спр. 1206.
10. ЦДАВОВУ. – Ф. 582, оп. 24, спр. 1247.
11. ЦДАВОВУ. – Ф. 1, оп. 22, спр. 135.
12. ЦДАВОВУ. – Ф. 1, оп. 22, спр. 136.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі – ЦДАГОУ). – Ф.1, оп. 30, спр. 2172.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 80, спр. 1193.
15. **Янковська О.** Повсякденне життя громадян УРСР як втілення політики держави (1945–1953 рр.) / О. Янковська // Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук. конф., 14–15 трав. 2010 р. Переяслав-Хмельницький / упоряд. : О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 176–178.

Надійшла до редколегії 24.10.2011

УДК 327

Н. М. Микитчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ Й ТУРКМЕНИСТАНУ

Досліджено становлення двосторонніх відносин України й Туркменістану, проаналізовано основні напрями та визначено перспективи співробітництва.

Ключові слова: Україна, Туркменістан, взаємовідносини, проекти, газ, перспективи.

Исследовано особенности процесса становления двухсторонних отношений Украины и Туркменистана, проанализированы основные направления и определены перспективы сотрудничества.

Ключевые слова: Украина, Туркменистан, взаимоотношения, проекты, газ, перспективы.

The author investigates becoming and development of bilateral relations Ukraine and Turkmenistan, analyzes the main trends and the prospects for cooperation.

Key words: Ukraine, Turkmenistan, bilateral relations, projects, gas, prospects for cooperation.

На сучасному етапі Україна активізує двосторонні відносини за різними напрямками. Особливо актуальними є відносини з азіатськими партнерами. Туркменістан – одна з пострадянських держав Центральної Азії. Ця обставина визначила основу внутрішнього устрою і особливості зовнішньої політики. Важливий вплив мають об'єктивні фактори: географічний (межує з Афганістаном та Іраном на півдні, Казахстаном і Узбекистаном на півночі, омивається внутрішнім Каспійським морем на заході, не має виходу до світового океану) та економічний (стрижень економіки – природний газ).

Зовнішня політика Туркменістану є логічним продовженням внутрішньої політики. До 2006 р. основні тенденції зовнішньополітичного курсу, і навіть особисті

контакти, визначав президент Сапармурат Ниязов. Після його смерті президент Гурбангули Бердимухаммедов спробував провести видиму демократизацію внутрішньої і зовнішньої політики, але авторитарна основа в державі була збережена [1, с. 130].

Туркменістан запропонував концепцію мирного і стабільного співіснування та розвитку в складному регіоні Центральної Азії. Відповідно до свого нейтрального статусу, незалежний Туркменістан не брав участь у жодному збройному конфлікті, не приєднався до жодного військового, військово-політичного союзу або блоку, до жодної міжнародної структури з функціями, які виходять за рамки надання гуманітарної допомоги.

Особливості туркменського зовнішньополітичного курсу найбільш активно досліджували І. Алексеєнко, А. Джекшенкулов, Ю. Кочубей, В. Кравченко [1; 7; 14; 15]. Основні напрями українсько-туркменських відносин проаналізували Р. Джангужин, А. Єременко, Н. Мхитарян [6; 9; 16]. Потребують подальшого вивчення проблемні аспекти двосторонніх відносин.

Метою статті є аналіз особливостей взаємовідносин України з Туркменістаном. Для досягнення мети слід вирішити такі завдання: розглянути становлення двосторонніх відносин України й Туркменістану; проаналізувати основні напрями та визначити перспективи співробітництва. Теоретико-методологічною основою роботи є системний підхід та проблемний метод.

Основні положення. Туркменістан визнав Україну як незалежну державу 20 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між Україною і Туркменістаном установлені 10 жовтня 1992 р. шляхом підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Туркменістаном, що відбулося під час першого офіційного візиту Президента України Л. М. Кравчука до Ашхабаду. Під час цього візиту також було укладено міждержавний Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Туркменістаном, підписано низку інших двосторонніх документів [8]. Усього між двома державами було підписано понад 120 документів, з яких частина вже втратила свою силу. Сучасна чинна договірно-правова база двосторонніх відносин налічує близько 95 міждержавних, міжурядових, міжвідомчих та міжрегіональних документів, що дозволяють розвивати взаємовигідне співробітництво в усіх сферах.

З часу встановлення дипломатичних відносин багатостороннє взаємовигідне співробітництво між країнами поглиблюється. У 1995 р. сторони відкрили посольства, відповідно у Києві та Ашхабаді. 20 січня 1995 р. у Києві відбулася зустріч міністрів закордонних справ. Між країнами здійснювалися візити президентів, прем'єр-міністрів, міністрів та інших чиновників. Такі зустрічі і ділові контакти різного рівня відбуваються не тільки в рамках двосторонніх візитів, а й під час проведення міжнародних форумів, самітів, нарад, зокрема, під егідою ООН, СНД тощо.

Стратегічними для обох країн визначено такі напрями: співробітництво в паливно-енергетичній, торговельно-економічній, військово-технічній та інвестиційно-будівельній сферах, а також співпраця на міжрегіональному рівні.

Туркменістан навмисно диверсифікує джерела отримання зброї та послуг військового призначення, щоб уникнути залежності від постачальників критичної продукції. В Україні з'явилася нова ніша для збуту зброї. У 2003 р. «Укроборонсервіс» – українська дочірня фірма держкомпанії «Укрспецекспорт» – доставила дві станції «Кольчуга» туркменській стороні. Одна з них була розгорнута прямо під час параду в Ашхабаді.

Ще у 2000 р. експерти відзначали значне розширення військово-технічного співробітництва України з цією державою в рамках укладеної у 1996 р. спеціальної угоди. ДК «Укрспецекспорт» і її дочірнє підприємство «Укроборонсервіс» виконали низку контрактів, за результатами яких у 2000 р. заступник голови уряду

і міністр оборони Туркменістану Батир Сарджаєв навіть надіслав лист подяки до Києва. За допомогою українських фахівців, підприємств та інститутів була фактично відновлена система протиповітряної оборони Туркменістану, виконувався ряд робіт по окремих системах ППО, почався ремонт туркменських літаків з використанням українських виробничих потужностей [11].

Серед найбільш вагомих контрактів – капітальний ремонт винищувачів МіГ-29 туркменських ВПС. За експертними оцінками, вартість робіт по одному літаку склала не менше 3 млн дол. Ще одним важливим напрямом ВТС двох держав є поставки Ашхабаду партії патрульних катерів «Калкан-М», 40-тонних «Гриф» (або його версії «Кондор») вироблених ВАТ «Феодосійська суднобудівна компанія «Море». Крім того, Ашхабад отримував партії української стрілецької зброї [11].

При здійсненні ВТС з Ашхабадом було відпрацьовано досить ефективні схеми, в рамках яких Києву за відвантажені зброю і військову техніку поставлявся туркменський газ. Безумовно, таке військово-технічне співробітництво не є самоціллю. Саме ВТС з Туркменістаном проклало дорогу спільним багатомільйонним інвестиційним програмам. Сьогодні дано старт уже 26 великим проектам, в яких беруть участь українські компанії [6, с. 7].

З огляду на домовленості, досягнуті під час зустрічі Президента Туркменістану Г. Бердимухамедова з Послом України в Туркменістані В. Майком (відбулася 5 травня 2008 р. в Ашхабаді), з урахуванням потужного потенціалу України в галузі металургії, машинобудування, а також з метою зміцнення і розширення присутності українських виробників на туркменському ринку, роботу дипмісії було зосереджено на розвитку таких перспективних напрямів двостороннього співробітництва:

1. Сприяння у відновленні будівництва дренажно-комунікаційного тунелю в Ашхабаді.

2. Сприяння у реалізації проекту УДКТБ «Укртрансбуд» будівництва залізничного мосту через річку Амудар'ю та здійснення комплексу берегоукріплювальних робіт у цьому районі, а також здійснення необхідних заходів щодо забезпечення участі цього підрядника та інших українських компаній у нових проектах з будівництва автомобільних мостів через Амудар'ю, біля міст Атамурад і Фарап.

3. Нарощування поставок продукції українських товаровиробників.

4. Зміцнення двостороннього співробітництва у міжбанківській та валютно-фінансовій сферах [6, с. 8].

Участь українських компаній у будівництві важливих об'єктів для паливно-енергетичного комплексу, рівень, характер і результати двосторонніх переговорів дають підстави вважати, що українсько-туркменське співробітництво має хороші перспективи для плідного і взаємовигідного розвитку [21].

Протягом 2008 р. позитивна динаміка визначала вирішення проблемних питань у двосторонніх українсько-туркменських торговельно-економічних відносинах. У липні 2008 р. були відновлені роботи УДКТБ «Укртрансбуд» з будівництва залізничного мосту через Амудар'ю, що фактично дало можливість до кінця 2009 р. будівництво об'єкта завершити. Крім того, туркменська сторона висловила зацікавленість в участі «Укртрансбуду» у спорудженні автодорожнього мосту та здійсненні комплексу берегоукріплювальних робіт. Відновлено пряме авіасполучення «Київ-Ашхабад». У лютому 2008 р. туркменською стороною було відновлено польоти між цими містами [6, с. 7].

У кінці березня – початку квітня 2011 р. Туркменістан відвідала українська делегація на чолі з першим віце-прем'єр-міністром економічного розвитку і торгівлі України Андрієм Ключевим, який зустрічався з президентом країни Гурбангулі Бердимухаммедовим. Одним з перспективних проектів є будівництво газопроводу «Схід-Захід». До складу газопроводу протяжністю 1 тис. км увійдуть

сім газокompресорних станцій. Очікується, що він буде зданий в експлуатацію у 2015 р. [18].

Туркменська сторона запросила українські компанії брати участь у тендерах, які оголошуються державними концернами Туркменістану, з розвідки та розробки родовищ нафти і газу. Досягнуто домовленість опрацювати можливості участі українських підприємств спільно з ДК «Туркменгаз» та ДК «Туркменнафтогазбуд» у низці проектів спорудження газопроводів у Туркменістані. Українські фахівці можуть вести будівництво будь-яких об'єктів ПЕК, проводити сервісні роботи з капремонту, забезпечувати попередження і ліквідацію аварійних ситуацій на нафтогазопроводах у Туркменістані. У надійності та професіоналізмі українських фахівців туркменські колеги неодноразово переконувалися на практиці. Наприклад, під час гасіння фонтана газового родовища «Осман», в якому брали участь працівники одного з дочірніх підприємств НАК «Нафтогаз Україна». Туркменістан запрошує Україну до тендерів з розвідки і розробки родовищ нафти і газу [19].

Крім поставок трубною продукції, українські компанії зможуть забезпечити будівництво лінійних ділянок трубопроводу та компресорних станцій. Труби великого діаметра може поставляти Харцизький трубний завод (ХТЗ), лінійні труби – заводи «Інтерпайпу», а обладнання для компресорних станцій – «Запоріжтрансформатор» (ЗТР) і НПО ім. Фрунзе.

Крім газотранспортних проектів, розглядається участь українських компаній в майбутньому будівництві злітно-посадочних смуг в аеропортах Туркменабата і Дашогуз, а також мостів, шляхопроводів і автомобільних доріг. Крім того, за даними прес-служби Міністерства економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ), туркменській стороні передано низку пропозицій українських компаній щодо участі в модернізації 5-го енергоблоку Марійської електростанції. Туркменським замовникам також було запропоновано розширити закупівлі продукції українського машинобудування.

31 березня 2011 р. у рамках візиту в туркменській столиці відбулося чергове засідання Міжурядової туркменсько-української комісії з економічного співробітництва, в роботі якого взяли участь керівники та представники ряду державних та ділових структур Туркменістану і України, в тому числі провідних галузевих міністерств і відомств двох країн [18].

До складу української делегації увійшли керівники і представники провідних галузевих міністерств і відомств України, ділових кіл, великих компаній і підприємств. Порядком денний засідання включав у себе широкий спектр питань, що стосуються стану та перспектив розвитку торговельно-економічного партнерства, в першу чергу, у сфері паливно-енергетичного сектора та металургії, сфері містобудування, транспорту, фінансово-промислового комплексу та сільського господарства. Темою обговорення стали також питання співробітництва в галузі освіти і науки, охорони здоров'я, культури, спорту і туризму, позначені в ряду пріоритетів міждержавних туркменсько-українських відносин [18].

У рамках засідання було визначено коло завдань і проблем, які потребують подальшого опрацювання, у тому числі у форматі спільної Міжурядової комісії. Зокрема, наголошувалося на необхідності пошуків нових форм торгово-економічного співробітництва, в тому числі шляхом проведення спільних бізнес-форумів, участі у ярмарках і виставках. Сторони також підкреслили готовність активізувати співпрацю в галузі спорту та туризму.

Відбулася і низка двосторонніх зустрічей з найважливіших напрямів партнерства, під час яких було досягнуто конкретних домовленостей про поглиблення співробітництва, що знайде відображення у відповідному підсумковому протоколі, який регламентує пріоритетні напрями міждержавного партнерства на новому етапі його розвитку.

Рішення, які стосуються торгових контрактів з Туркменістаном напругу заляжать від президента країни. Але не слід розраховувати на значне зростання поставок. Швидше за все преференції отримають кілька компаній, а не весь український бізнес. У будь-якому випадку, з огляду на невелике зростання нашого товарообігу, навіть дворазове зростання поставок до Туркменістану несуттєво вплине на загальну структуру українського експорту. За даними Держстату, за підсумками 2010 р. Україна продала в Туркменістан товарів на 208,9 млн дол., що становить всього 0,4 % українського експорту [18].

Туркменістан натомість може зацікавитися спрощенням доступу своїх товарів на український ринок. Обсяг туркменського експорту в Україні в 2010 р. склав лише 31,4 млн дол. Україна як великий імпортер природного газу і транзитна країна, що володіє розвинутою газотранспортною інфраструктурою, зацікавлена в реалізації і відновленні тісної співпраці в газотранспортній сфері. Однак увесь газ, що добувається в Туркменістані, до 2028 р. законтракований російським «Газпромом».

Останнім часом, крім інтенсифікації економічного співробітництва, активно розвиваються і зміцнюються українсько-туркменські гуманітарні зв'язки. Одним із прикладів цього є зацікавленість туркменської молоді в отриманні освіти у вищих навчальних закладах України. Україна стала першою державою, дипломи про вищу освіту та вчені звання якої визнаються в Туркменістані. Україна пропонує розширення підготовки туркменських студентів в українських вищих навчальних закладах. З кожним роком збільшується кількість студентів з Туркменістану, які навчаються у ВНЗ України. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, станом на 1 січня 2011 р., в Україні навчається більше 4 тис. туркменських студентів [10].

У Туркменістані діє товариство дружби «Україна-Туркменістан», при Посольстві України в Ашхабаді діє недільна школа української мови. 10–14 квітня 2011 р. проведено Дні культури України в Туркменістані. Українська сторона готова, відповідно до досягнутих раніше домовленостей, організувати у 2012 р. проведення Днів культури Туркменістану в Україні [10].

12–13 вересня 2011 р. Президент В. Янукович відвідав Туркменістан з офіційним візитом. Під час візиту президенти двох країн підписали спільну заяву про розвиток відносин дружби і співробітництва між Україною та Туркменістаном, договір між Україною і Туркменістаном про довгострокове торгово-економічне співробітництво. Також у присутності глав держав було підписано такі двосторонні документи:

- Угоду про співпрацю між Національною академією наук України та Академією наук Туркменістану;
- Програму співробітництва в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури і телерадіомовлення Туркменістану на 2012–2014 рр.;
- Програму співробітництва між Міністерствами закордонних справ України та Туркменістану на 2012 р.;
- Угоду між урядами України і Туркменістану про співробітництво у сфері освіти.

Відзначено інтерес української сторони до співпраці в будівництві енергетичних об'єктів, зокрема, електростанцій на сонячній енергії. Ще однією перспективною сферою співробітництва України та Туркменістану є космічна галузь. Є доцільним налагодження більш тісної взаємодії між двома країнами в рамках міжнародних структур, у тому числі СНД, де Туркменістан головуватиме у 2012 р. Разом з тим, раніше глава Міненерго Юрій Бойко заявляв, що Україна готова відновити закупівлю газу у Туркменістану. За підсумками візиту про такі наміри сторін заявлено не було [2].

Для подальшого налагодження дієвої співпраці з Туркменістаном України слід:

1. Розширити сферу діяльності Спільної міжурядової українсько-туркменської комісії з питань економічного співробітництва, додавши до питань, що вирішуються нею, політичний аспект взаємодії.

2. Залучити до її роботи вчених відповідних профілів для вироблення адекватної ситуації політики впровадження українських інтересів у Туркменістані у економічній, політичній сферах та сфері безпеки.

3. Розробляти дієвий правовий механізм міжнародного партнерства у сфері енергозабезпечення.

4. Розробляти можливі варіанти імпорту газу в зрідженому стані.

5. Розвивати гуманітарне співробітництво та парламентську взаємодію.

Співпраця між Україною і Туркменістаном з часу встановлення дипломатичних відносин поступово поглиблюється і зміцнюється. Незважаючи на вказані та деякі інші негативні аспекти відносин між двома країнами, вони, загалом, розвиваються конструктивно. Останнім часом, крім інтенсифікації економічного співробітництва, активно розвиваються і зміцнюються українсько-туркменські гуманітарні зв'язки.

Бібліографічні посилання

1. **Алексєєнко І. Г.** Форми правління в пострадянських державах Середньої Азії: основні тенденції та напрямки трансформації / І. Г. Алексєєнко // Грані. – 2010. – № 3. – С. 129–133.

2. Виктор Янукович завершил официальный визит в Туркменистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbc.ua/rus/top/show/viktor-yanukovich-zavershil-ofitsialnyu-vizit-v-turkmenistan-13092011162100>.

3. Выступление Министра иностранных дел Туркменистана Р. Мередова на 59-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН (Нью-Йорк, 27 сентября 2004 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://niyazov.sitcity.ru/ltext_1807114814.phtml?p_ident=ltext_1807114814.p_2909103104.

4. Газ и политика «открытых дверей» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oilgas.gov.tm/_energoSTRATEG.html.

5. Декларация о внешнеполитическом курсе Туркменистана в XXI веке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://niyazov.sitcity.ru /ltext_2207083002.phtml?p_ident=ltext_2207083002.p_2207083125.

6. **Джангужин Р.** Вектори співпраці України з державами Центральної Азії / Р. Джангужин // Персонал. – 2009. – № 2. – С. 4–13.

7. **Джекшенкулов А. Д.** Нові незалежні держави Центральної Азії у світовому співтоваристві / А. Д. Джекшенкулов. – М., 2000.

8. Договор о дружбе и сотрудничестве между Украиной и Туркменистаном от 10.10.92 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.ua/turkmenistan/ru/2886.htm>

9. **Еременко А.** Украина-Туркменистан: Мы пойдем своим путем? / А. Еременко // Зеркало недели. – 2006. – № 50. – С. 1, 4.

10. Ключев пригласил туркменских студентов в украинские вузы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.liga.net/news/N1109508.html>.

11. «Кольчуга» для Сапармурата Ниязова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uaforeignaffairs.com/article.html?id=598>.

12. Конституция Туркменистана. – Ашхабад, 1997.

13. Концепция внешней политики Туркменистана как нейтрального государства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://niyazov.sitcity.ru/ltext_0608085523.phtml?p_ident=ltext_0608085523.p_2108100642

14. **Кочубей Ю. М.** Зовнішня політика Туркменістану як один з чинників стабільності в Центральній Азії / Ю. М. Кочубей // Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – 2003. – 9. – С. 9–17.

15. **Кравченко В.** Туркменистан: игра на выживание / В. Кравченко // Зеркало недели. – 2007. – № 30. – С. 5.
16. **Мхитарян Н. Л.** Формування нового зовнішньополітичного курсу Туркменістану та перспективи розвитку відносин з Україною / Н. Л. Мхитарян // Трибуна. – 2010. – № 1–2. – С. 32–35.
17. Попри кращі відносини, РФ не дозволить Україні купувати газ у Туркменістану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=2350
18. Президент Туркменістану прийняв першого віце-прем'єр-міністра України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=227:2011-04-02-06-58-38&catid=2:2011-02-18-13-16-36&Itemid=2.
19. Туркменістан запрошує Україну до тендерів з розвідки та розробки родовищ нафти і газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jkg-portal.com.ua/ua/news-gkj/jkgrizne/6425-turkmenstan-zaproshu-ukranu-do-tenderv-z-rozvdki-ta-rozrobki-rodovishh-nafti-gazu>.
20. У Ашгабаті завершився чотирьохсторонній Саміт учасників будівництва транснаціонального газопроводу з Туркменістану до Індії через Афганістан і Пакистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=969587/>.
21. Українські фірми можуть долучитися до будівництва газопроводів у Туркменістані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-energy.org/post/6675>.
22. Энергетическая стратегия Туркменістану [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.oilgas.gov.tm/_energySTRATEG3.html.

Надійшла до редколегії 05.01.2012